

Marnix Croes & Peter Tammes

De locale percentages overlevenden van de jodenvervolgving in Nederland

In deze bijdrage presenteren Peter Tammes en Marnix Croes de verrassende resultaten van hun onderzoek naar de locale percentages van Nederlandse joden die de bezetting overleefden.

Inleiding

De vele duizenden boeken die de afgelopen zestig jaar over de Duitse bezetting van Nederland zijn verschenen, maken deze episode tot het best beschreven tijdperk uit de Nederlandse geschiedenis. Onlosmakelijk onderdeel van deze periode is de vervolging van de joden. Het onderzoek hiernaar begon in Nederland in internationaal perspectief relatief kort na de oorlog.¹ De belangrijkste werken in dit verband zijn die van Herzberg,² Presser³ en De Jong⁴. Alle drie de studies behandelen de jodenvervolgving in een nationale context, hoewel soms een vergelijking met het door de Duitsers bezette buitenland niet wordt geschuwd. Deze vergelijking werd pas in de jaren '80 van de vorige eeuw door Blom⁵ centraal gesteld. Hij vroeg zich af waarom zoveel joden uit Nederland de oorlog niet hebben overleefd. Van de 140.000 joden die Nederland telde, werden 107.000 naar de vernietigingskampen gedeporteerd, van hen keerden er ongeveer 5.200 terug.⁶ Het percentage overlevenden ligt

- 1 C. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht*. Abel Herzberg, Jacques Presser en Loe de Jong over de jodenvervolgving (Amsterdam 1998) 17 e.v.
- 2 A.J. Herzberg, *Kroniek der jodenvervolgving 1940-1945* (vijfde druk; Amsterdam 1985).
- 3 J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelgving van het Nederlandse jodendom 1940-1945* (Den Haag 1965).
- 4 L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1969-1991).
- 5 J.C.H. Blom, 'De vervolging van de joden in Nederland in internationaal vergelijkend perspectief. *De Gids* 6/7 (1987) 494-507.

daarmee op 27 procent: vergeleken met België en Frankrijk die respectievelijk 60 en 75 procent overlevenden telden, is dat opvallend laag.

Dat gemiddeld 27 procent van de joden in Nederland de oorlog overleefde, betekent niet dat gemeenten onderling in dit percentage niet verschilden. Deze verschillen zijn zo groot als mogelijk: terwijl in sommige gemeenten alle joodse inwoners de oorlog overleefden, was dat in andere met geen van hen het geval. Dit te beseffen is belangrijk. Het betekent dat algemene verklaringen voor het hoge percentage slachtoffers in Nederland, zoals de vlekkeloze registratie⁷ of de medewerking van het Nederlandse ambtenarenapparaat in het algemeen c.q. de politie in het bijzonder,⁸ niet voldoen. Ware dit wel het geval dan zouden in alle gemeenten hetzelfde percentage overlevenden verwachten.

In dit artikel wordt verslag gedaan van de vaststelling van het lokale percentage joden dat in Nederland de holocaust overleefde. Eerst zal het bestaande onderzoek worden behandeld, dan de werkwijze die door ons is toegepast, vervolgens de resultaten hiervan en tot slot de implicaties die hieruit volgen.

Bestaand onderzoek

Gemeentelijke percentages overlevende joden zijn in het verleden vaker gegeven. Veel lokale studies behandelen niet alleen het wel en wee van de joodse gemeenschap, maar bieden geregeld ook een schatting of vaststelling van het oorspronkelijke aantal joodse inwoners en het aantal slachtoffers dat de bezetting onder hen vergde. Te vaak echter blijft onduidelijk op wie de genoemde aantallen of de opgenomen lijsten van joden nu precies betrekking hebben: gaat het om joden die, het geeft niet hoe lang, allemaal gedurende de oorlogsjaren een periode binnen de gemeente hebben verbleven,⁹ of betreft het een aantal dat op één moment voorafgaande aan de deportatie is vastgesteld?

6 G. Hirschfeld, 'Niederlande' in: W. Benz ed., *Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus* (München 1991) 137-166 aldaar 165.

7 E. Black, *IBM en de holocaust. Het strategische verbond tussen nazi-Duitsland en de machtigste onderneming van Amerika* (Utrecht en Antwerpen 2001) 385; P. Romijn, 'De oorlog 1940-1945' in: J.C.H. Blom, R.G. Fuks-Mansfeld en I. Schöffer ed., *Geschiedenis van de joden in Nederland* (Meppel 1995) 313-350 aldaar 317-320.

8 G. Meershoek, *Dienaren van het gezag. De Amsterdamse politie tijdens de bezetting* (Amsterdam 1999) 405.

9 Bijvoorbeeld Stichting Comité Loods 24, in samenwerking met de Dienst Burgerzaken en het Gemeentearchief Rotterdam *Kaddisj. Ter nagedachtenis van de joodse Rotterdamse burgers 1940-1945* (Rotterdam 2000).

Heeft het genoemde aantal geregistreerden alleen betrekking op de zogenaamde 'voljoden', mensen met twee of drie joodse grootouders op wie de Duitsers in het kader van de vervolging het oog lieten vallen? Of heeft het ook betrekking op 'half- en kwartjoden', met respectievelijk twee of één joodse grootouder(s), die ook werden geregistreerd? Gaat het bij de slachtoffers om mensen wier overlijden daadwerkelijk is vastgesteld, of heeft het aantal, zoals soms in *Pinkas*,¹⁰ betrekking op mensen die zich na de oorlog opnieuw als lid van de joodse gemeenschap lieten registreren?¹¹

De overlevingskansen die Houwink ten Cate¹² berekende, kennen deze onduidelijkheden niet. Aan de hand van een overzicht van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters,¹³ betrekking hebbend op de op 1 oktober 1941 in de diverse gemeenten geregistreerd staande joden, en een overzicht van de laatste woonplaats van de in het doorgangskamp Westerbork arriverende joden,¹⁴ becijferde hij het percentage overlevenden voor de gemeenten met meer dan honderd 'voljoodse' inwoners. Aan deze raming zitten echter ook haken en ogen. Het gebruikte overzicht van de in Westerbork arriverende joden is niet volledig; vele duizenden joden ontbreken.¹⁵ Bovendien hebben de cijfers betrekking op de aantallen joden die in Westerbork aankwamen en niet op de joden die de oorlog niet overleefden.

In 1996 gaven Ultee en Flap¹⁶ de aanzet tot een andere werkwijze; een combi-

- 10 J. Michman, H. Beem en D. Michman, *Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland* (Amsterdam en Antwerpen 1999).
- 11 Veel joden lieten dit na. Als gevolg hiervan kon het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap in 1946 niet vaststellen hoeveel joden waar woonden (rondschrrijven van het synagogaal ressort Overijssel aan de gemeentebesturen, februari 1946. Gemeentearchief (GA) Hardenberg, geherstructureerd archief 1941-2000: 2138 ('Maatregelen inz. joden tijdens de Duitse bezetting').
- 12 J. Houwink ten Cate, 'Mangelnde Solidarität gegenüber Juden in den besetzten niederländischen Gebieten?' in: W. Benz en J. Wetzel ed., *Solidarität und Hilfe für Juden während der NS Zeit. Regionalstudien 3. Dänemark, Niederlande, Spanien, Portugal, Ungarn, Albanien, Weißrussland* (Berlijn 1999) 87-133 aldaar 133.
- 13 Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters, *Statistiek der bevolking van joodschen bloede in Nederland samengesteld door de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters aan de hand van de formulieren van aanmelding ingevolge verordening no. 6/1941 van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied* (Den Haag 1942).
- 14 Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), 250i, portefeuille 8 map 2.
- 15 M. Croes, 'Jodenvervolging in Utrecht' in: H. Flap en M. Croes ed., *Wat toeval leek te zijn, maar niet was. De organisatie van de jodenvervolging in Nederland* (Amsterdam 2001) 39-68, 40.
- 16 W. Ultee en H. Flap, 'De Nederlandse paradox. Waarom overleefden zoveel Nederlandse joden de Tweede Wereldoorlog niet?' in: H.B.J. Ganzeboom en S. Lindenberg ed., *Verklarende sociologie. Opstellen voor Reinhard Wippler* (Amsterdam 1996) 185-196.

natie van oorspronkelijke lijsten van geregistreerde 'voljoden' met *In Memoriam*,¹⁷ het boek dat de joden vermeldt die de oorlog niet hebben overleefd en van wie geen graf bekend is. Deze werkwijze is hier gehanteerd.

De registratie

Reeds van het begin van de bezetting af aan was bij de Duisters de wens om de joden in Nederland te registreren erg sterk. Zo sterk, dat deze bijvoorbeeld in Zeeland al in juni 1940 tot de registratie van joden leidde.¹⁸ Een algehele registratie van de joden in Nederland liet ondertussen op zich wachten. Na maanden van voorbereiding was het op 10 januari 1941 dan zover: het hoofd van het bezettingsbestuur *Reichskommissar* dr. Arthur Seyss-Inquart maakte in verordening 6/41 bekend dat alle personen die geheel of gedeeltelijk 'van joodschen bloede' waren zich moesten aanmelden bij het gemeentebestuur in hun woonplaats. Hierbij werd iemand geacht 'van joodschen bloede' te zijn als één van zijn of haar grootouders 'naar ras' 'voljoods' was, oftewel tot de joods kerkelijke gemeente behoorde of had behoord. Vrijwel alle joden gehoorzaamden; uiteindelijk hebben slechts enkelen zich onttrokken aan de aanmelding.¹⁹

De gegevens van de mensen die zich hadden laten registreren, werden op speciale aanmeldingsformulieren genoteerd. Vervolgens werden deze gegevens op de persoonskaarten in het bevolkingsregister overgenomen. Daarbij gold iemand als 'voljoods' als hij of zij tenminste drie joodse grootouders had. Twee joodse grootouders waren hiervoor voldoende als de persoon in kwestie zelf op 9 mei 1940 met een 'voljood' was getrouwd c.q. later met een 'voljood' in het huwelijk was getreden dan wel op 9 mei 1940 tot de joods kerkelijke gemeente behoorde of later daartoe was toegetreden. De persoonskaarten van 'vol'joden werden gemerkt met een 'J'. 'G1' werd gebruikt voor mensen met twee 'vol'joodse grootouders, 'G2' voor die met één joodse grootouder. De persoonskaarten van de mensen 'van joodschen bloede' werden bovendien van een gekleurd klemmetje voorzien, een 'ruiter', zodat zij makkelijk in de kaartenbakken van het bevolkingsregister waren terug te vinden. De burgemeester stuurde afsluitend de aanmeldingsformulieren met een opgave van het aantal aangemelde joden naar de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters.

17 *In Memoriam-Lezecher* (Den Haag 1995).

18 3 en 17-6-1940. GA Middelburg, archief gemeentepolitie, correspondentie 1940: 731-800; 11-6-1940) GA Vlissingen, archief gemeentepolitie.

19 De Jong, *Het koninkrijk IV*, 874-875.

Van eventuele wijzigingen (geboorte, sterfte, aanpassing van de classificatie etcetra) diende hij de Rijksinspectie op de hoogte te houden.²⁰

De Rijksinspectie had aansluitend enkele maanden nodig om de gegevens op de tienduizenden aanmeldingsformulieren over te zetten op een landelijk kaartensysteem, mede omdat de gemeente Amsterdam haar formulieren laat opstuurde. Eén en ander duurde te lang naar de zin van de Duitse *Sicherheitspolizei* (*Sipo*), die de 'bedreiging' die van de joden uitging zo snel mogelijk in kaart wilde hebben gebracht. Al vanaf januari 1941 werden de gemeenten daarom provinciegewijs gevraagd lijsten van de joden die zich hadden aangemeld naar de *Sipo* te sturen. De burgemeesters in Overijssel, Zuid-Holland en Zeeland hadden eind januari 1941 de opdracht gekregen een lijst van aangemelde personen op te stellen en te overhandigen.²¹ Friesland²² volgde kort hierop en in maart en juni 1941 volgden respectievelijk Noord-Holland²³ en Utrecht²⁴. Limburg kwam op zijn laatst in oktober 1941 aan de beurt.²⁵ Overigens was het niet alleen de *Sipo* die lijsten van joden bij de gemeenten opvroeg. Dat gold bijvoorbeeld ook voor de militaire *Ortskommandant* te Middelharnis²⁶ en in de provincie Gelderland was dat met het *Devisenschutzkommando* het geval.²⁷ Lijsten van joden werden daarmee door Nederlandse gemeentebesturen gedurende 1941 doorlopend geproduceerd en aan de Duitse autoriteiten overhandigd.

Ook in 1942 werden de gemeentebesturen in dit verband door de Duitsers benaderd. In februari van dat jaar moesten zowel de burgemeesters in Noord-Holland²⁸ als die in Zeeland²⁹ opnieuw lijsten van joden opstellen,

20 P. Tammes, 'Nederlandse burgemeesters en de vervolging van joden' in: H. Flap en M. Croes, *Wat toeval leek te zijn maar niet was. De organisatie van de jodenvervolging in Nederland* (Amsterdam 2001) 69-94 aldaar 80-85.

21 GA Wijhe, -1.755; GA Alblasterdam, -1.755; GA Gorinchem, dossier 53; 31-1-1941 (GA Terneuzen, i4.58: 6)

22 GA Delfzijl, -1.755; GA Coevorden (Dalen), -1.755. Op 21 augustus 1941 kregen de Friese burgemeesters opnieuw opdracht opgave te doen (Rijksarchief Friesland, archief Commissaris der Koningin: 460).

23 27-3-1941 (GA Huizen, 1932-1986: 1205, 1206).

24 3-6-1941 (GA Vreeswijk, 2728).

25 7-10-1941 (GA Meerssen, -1.755. GA Gennep, -1.755: 491).

26 3-3-1941 en 20-9-1941 (GA Dirksland, 1902-1951: 333-382).

27 26-4-1941 (GA Ede, 3; GA Nijkerk, 1920-1947: 30.0).

28 Februari 1942. Regionaal Archief Alkmaar, GA Zijpe: dossier 122-3: 'de oorlogsjaren in de gemeente Zijpe'.

29 18-2-1942. GA Oostburg, archief voormalige gemeente Waterlandkerkje: -1.755.46.

naar aangenomen mag worden als laatste controle van de adressen in verband met de gedwongen verhuizing van joden naar Amsterdam die in de eerste helft van 1942 plaatsvond.³⁰ Eenzelfde beweegreden zal ten grondslag hebben gelegen aan de opdracht die in Zuid-Holland in mei 1942³¹ en in de overige provincies in juni 1942 via de Commissarissen der Provincie aan de burgemeesters werd gegeven om voor 15 juli 1942, de dag waarop het eerste transport naar de vernietigingskampen vertrok, in vijfvoud in het Duits aan de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* opnieuw opgave te doen van alle joodse ingezetenen.³²

Werkwijze

Na afloop van de bezetting wilde de Rijksoverheid in haar archieven geen 'Duits' materiaal hebben dat een onderscheid tussen joden en niet-joden mogelijk maakte. Dit had consequenties voor het bij haar berustende materiaal dat in het kader van de jodenvervolging was geproduceerd. De originele registratieformulieren, die na de bevrijding bij de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters nog aanwezig waren, werden vernietigd.³³ De bevolkingsregisters in de gemeenten moesten bovendien de gegevens op de originele persoonskaarten met de 'J', 'G1' of 'G2' op nieuwe kaarten zonder de lettercodes overnemen en de originele kaarten vervolgens naar Den Haag zenden.³⁴ Ook deze werden vernietigd.³⁵

Onderzoek naar de jodenvervolging is daarmee moeilijker geworden, maar niet onmogelijk. In het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, de gemeentearchieven, Rijksarchieven in de provincies, streekarchieven en archieven van de provinciebesturen bevinden zich nog honderden exemplaren

30 Presser, *Ondergang* II, 203 e.v. Verhuisopdrachten voor joden in Noord-Holland en Zeeland uit maart 1942 in NIOD, 182: 8D en 12D.

31 GA Gorinchem, dossier 53; GA Leiderdorp, -1.755; GA Boskoop; GA Alblasserdam, -1.755.

32 Zie o.a. Rijksarchief Friesland, archief Commissaris der Koningin: 460.

33 A.J. van der Leeuw, 'Bronnen te gebruiken bij de verificatie van WUV-aanvragen'. Niet gepubliceerd bronnenoverzicht (Leiden 1997): Pensioenuitkeringsraad, 13. Onze speurtochten naar restanten van het archief van de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters leverde alleen de collectie Calmeyer in het Centraal Bureau voor Genealogie op. Deze collectie heeft hoofdzakelijk betrekking op joden die de classificatie van 'vol'jood aanvochten.

34 26-4-1946. Rijksarchief Friesland, archief Commissaris der Koningin: 469.

35 Van der Leeuw, 'Bronnen te gebruiken bij de verificatie van WUV-aanvragen', 13.

Provincie	aantal lijsten teruggevonden	aantal teruggevonden joden	aantal ontbrekende lijsten	aantal ontbrekende joden
Friesland	17	812	3	3
Groningen	16	4.245	29	576
Drenthe	18	1.397	8	1.090
Overijssel	43	4.292	0	0
Gelderland	14	3.714	52	2.853
Utrecht	35	3.870	3	10
Noord-Brabant	7	987	39	1.288
Limburg	17	1.074	31	387
Zeeland	6	142	12	58
Noord-Holland	67	81.424	13	4.036
Zuid-Holland	66	24.662	20	777
totaal	306	126.619	210	11.078

Tabel 1: Aantallen teruggevonden registratielijsten en joden per provincie

van de registratielijsten die in 1941 en 1942 door de gemeentebesturen ten behoeve van de *Sipo*, de *Zentralstelle für jüdische Auswanderung* of andere Duitse instellingen werden opgesteld. Deze lijsten vormen een nauwkeurige en volledige weergave van de joodse bevolking in de desbetreffende gemeenten op één moment. De verzameling van deze registratielijsten in de voornoemde archieven is echter niet volledig. Voor 306 gemeenten hebben we bruikbare registratielijsten teruggevonden terwijl op 1 oktober 1941 de Rijksinspectie voor de Bevolkingsregisters in 496 gemeenten joden telde. De 306 lijsten zijn wel opgesteld voor de eerste razzia in of evacuatie c.q. deportatie uit de gemeente naar Westerbork en zijn hierdoor dus niet beïnvloed.³⁶ In tabel 1 staan de aantallen teruggevonden en missende registratielijsten per provincie met de bijbehorende aantallen joden vermeld.

36 In sommige gevallen is de lijst opgemaakt na het vertrek van joodse mannen uit de desbetreffende gemeente naar werkkampen in het noorden en oosten van Nederland voorafgaande aan deportatie uit Nederland. We hebben echter geen aanwijzingen gevonden dat deze joden niet op de registratielijsten staan vermeld. Voor Overijssel hebben we registratielijsten uit 1942 gebruikt. De joden uit Overijssel die voor het opmaken van deze registratielijsten al in Mauthausen waren omgebracht, hebben we zoveel mogelijk alsnog toegevoegd met behulp van arrestantenlijsten in NIOD, 101B: 19.

Voor in totaal 210 gemeenten waar op 1 oktober 1941 joden woonden, hebben we geen registratielijst teruggevonden. In deze gemeenten woonden destijds 11.078 joden.³⁷ Voor het grootste deel gaat het om gemeenten met kleine joodse gemeenschappen, slechts drie telden meer dan duizend joodse inwoners: Hilversum, Westerbork en Apeldoorn. Opvallend is dat een groot deel van de 210 gemeenten in het deel van Nederland ligt dat eind 1944 al werd bevrijd. Een direct verband tussen de vroege bevrijding en het verloren gaan van de lijsten is echter niet bekend. Verondersteld zou kunnen worden dat met de bevrijding in aantocht NSB-burgemeesters in hoge mate waren geneigd opdracht tot vernietiging van belastende informatie zoals de registratielijsten te geven. Het percentage NSB-burgemeesters is onder de 210 gemeenten van welke we geen lijsten vonden echter niet hoger dan onder de 306 voor welke we wel lijsten vonden: 45,7 tegen 48,0 procent.³⁸

Een aantal van de teruggevonden lijsten gaf bij de verwerking van de gegevens moeilijkheden. Dat was met name met die van Amsterdam, Rotterdam en Haarlem het geval. De lijst van Amsterdam was gedeeltelijk erg slecht c.q. onleesbaar. Uiteindelijk is besloten om voor het vaststellen van het Amsterdamse percentage overlevenden een aselechte steekproef van 7.665 personen te gebruiken, tien procent van het totaal aantal mensen op de lijst. De lijst van Rotterdam kende een ander probleem: deze bevat de personalia van 5.496 personen,³⁹ dit is slechts tweederde van het totaal van 8.368 joden dat volgens de Rijksinspectie op 1 oktober 1941 in deze stad werd geteld. De oorzaak van dit verschil is onbekend. Aanwijzingen dat dit het gevolg is van reeds plaatsgevonden hebbende deportaties zijn er niet: de lijst, die geen datum draagt, is waarschijnlijk in juni 1942 of kort daarna opgesteld.⁴⁰ Evenmin bestaan er indicaties dat de lijst niet representatief zou zijn voor Rotterdam en daarom niet gebruikt zou kunnen worden voor een betrouwbare vaststelling van het percentage overlevenden. Iets soortgelijks is er aan de hand met

37 Een klein aantal van de 306 gemeenten had in 1941 geen maar in 1942 wel joodse inwoners. De 11.078 joden over wie geen en de 126.619 joden over wie wel informatie is gevonden, tellen niet op tot de 140.001 joden die in totaal op 1 oktober 1941 stonden geregistreerd. Het verschil komt grotendeels voor rekening van Amsterdam. Op de teruggevonden lijst uit het voorjaar van 1941 staan 77.252 joden, in oktober 1941 werden er door de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters 79.497 geteld.

38 'Gemeenten, door NSB-burgemeesters bestuurd, 1940-1945'. Nationaal Archief, 2.04.67: 439.

39 Om precies te zijn geeft de lijst de personalia van 5.685 personen, maar 189 personen staan er twee keer op vermeld.

40 De hoogste geboortedatum op deze lijst is 9-6-1942.

de lijst van Haarlem: hiervan ontbreken de eerste tien pagina's. Ook in dit geval zijn er geen aanwijzingen gevonden dat de lijst niet representatief is en als gevolg hiervan niet zou kunnen worden gebruikt voor een betrouwbare vaststelling van het percentage overlevenden voor Haarlem.

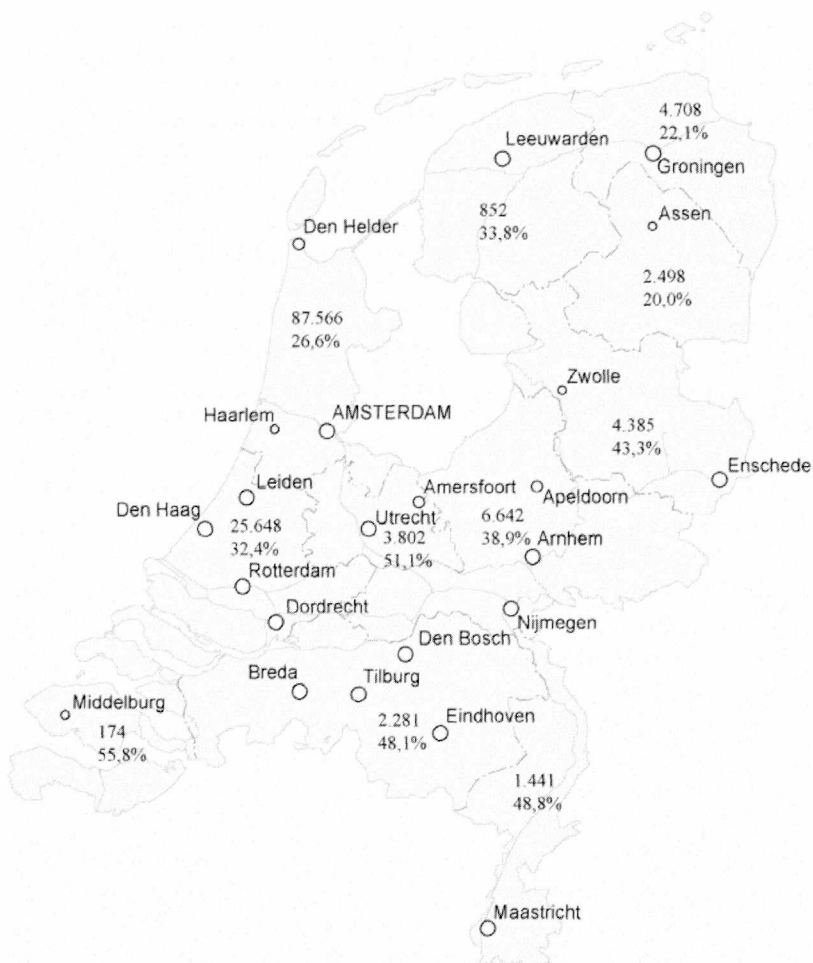
Voor een viertal gemeenten was geen 'echte' registratielijst beschikbaar, maar was het mogelijk deze te reconstrueren op basis van meerdere onvolledige lijsten of andere gegevens. Om met het laatste te beginnen: voor de gemeente Arnhem is door Haverhoek met behulp van de verloren gewaande persoonskaarten van de joodse inwoners van Arnhem een reconstructie van de joodse gemeenschap gemaakt.⁴¹ Aan de hand hiervan was het mogelijk te bepalen welke joden op 1 oktober 1941 in Arnhem woonden: de gegevens van hen zijn gebruikt om het percentage slachtoffers vast te stellen. De joodse gemeenschappen van Franeker en Middelburg zijn op basis van meerdere lijsten uit de oorlog gereconstrueerd, voor Winterswijk is daarentegen een naoorlogse lijst gebruikt.

Op basis van de registratielijsten c.q. de gereconstrueerde gegevens is een databestand gevormd.⁴² In dit bestand werden niet alle gegevens op de lijsten opgenomen: dit bleek meer tijd en geld te kosten dan voor het onderzoek beschikbaar was. Aangezien het in eerste instantie ging om het vaststellen van het percentage overlevende joden, werd de beslissing over de in te voeren gegevens hoofdzakelijk geleid door wat hiervoor nodig was. Om het bestand dat gebaseerd was op de registratielijsten te koppelen aan een bestand met de gegevens uit *In Memoriam*,⁴³ is een datasleutel gebruikt. Deze sleutel is

41 C. Haverhoek, 'Jodenvervolging in Arnhem.' Paper gepresenteerd op 29-01-2002 tijdens een bijeenkomst van de werkgroep 'Jodenvervolging' in het NIOD. Haverhoek bereidt een dissertatie voor over de joden in Arnhem. Hij wordt bedankt voor het ter beschikking stellen van zijn gegevens.

42 De registratielijsten zijn vervolgens ter beschikking van prof. Lipschits gesteld ten behoeve van het digitale joodse monument (<http://www.iisg.nl/research/digijoods.html>).

43 Gezien het feit dat *In Memoriam* de in Nederland omgekomen joden maar ten dele vermeldt, is het bestand aangevuld met gegevens over joden die in de kampen Westerbork (het Nederlandse Rode Kruis, Informatiebureau, archief Westerbork, 'jüdische Gemeinde des Kamps Westerbork. Sterberegister') en Vught (ibidem, 'Verzeichnis von verstorbenen jüdischen Lagereinsassen aus Vught') omkwamen. Daarnaast zijn ook andere lijsten van overledenen gebruikt (Nationaal archief, 2.09.34.01: 28, 36 en 39; *Nederlands Israelitisch Weekblad* 27 (2-3-1965); NIOD, 182: 36B). De Sdu heeft in maart 1997 en mei 2000 addenda met aanvullingen en verbeteringen op *In Memoriam* uitgegeven. Deze addenda zijn in onze gegevens verwerkt. Een aangevulde en gecorrigeerde versie van *In Memoriam* is te raadplegen op het internet: <http://dutchjewry.huji.ac.il/maineng/search.html>.

Figuur 1: Aantallen joodse inwoners van de provincies op 1 oktober 1941 en het percentage overlevenden van de bezetting.

gebaseerd op gegevens die in beide bestanden voorkomen: de voornaam, achternaam, eventuele meisjesnaam en de geboortedatum. De sleutel moest niet te groot zijn: typefouten, registratiefouten en alternatieve schrijfwijzen krijgen meer kans de koppeling te verstoren naarmate hij uitgebreider is. Hierdoor zou het vastgestelde percentage overlevenden te hoog uitvallen, want niet gekoppeld betekent hier: overleefd. Maar de sleutel mocht ook niet

te klein zijn en teveel dubbele koppelingen mogelijk maken, want dan zou het vastgestelde percentage overlevenden weer te laag uitvallen. De sleutel die uiteindelijk door ons is gebruikt, bestaat uit de eerste twee karakters van zowel de familienaam, meisjesnaam als de voornaam en de gehele geboortedatum. Deze sleutel is gecontroleerd op uniciteit: dat leverde 703 dubbele sleutels op, een aanvaardbaar laag aantal op een totaal van 140.000 mogelijke sleutels. Omdat bij dubbel voorkomende sleutels in het bestand niet duidelijk is welke koppeling de juiste is, zijn de dubbele sleutels uit het bestand verwijderd.⁴⁴ De 340 'vol'joden die een onvolledige sleutel hadden, zijn eveneens uit het bestand verwijderd. Uiteindelijk is op deze wijze een bestand gevormd met de sleutels van in totaal 53.280 'vol'joden. Dit bestand is gekoppeld aan een bestand met de sleutels uit *In Memoriam*, vervolgens is voor de 306 onderhavige gemeenten het percentage overlevenden berekend. In figuur 1 zijn de aantallen joden op 1 oktober 1941 en het percentage overlevenden per provincie weergegeven, in tabel 2 het gemeentelijke percentage overlevenden.

Zoals uit figuur 1 blijkt, waren Drenthe, Groningen en Noord-Holland de meest gevaarlijke provincies. Limburg, Utrecht en Zeeland waren de minst gevaarlijke. Bij Zeeland moet echter worden opgemerkt dat de joden uit deze provincie voor het begin van de deportaties naar de vernietigingskampen gedwongen werden naar Amsterdam te verhuizen en dat dit de overlevingskansen kan hebben beïnvloed.

	N	%			N	%
Groningen	4.708	22,1		Friesland	852	33,8
Bedum	2	0		Barradeel	1	0
Delfzijl	139	25		Bolsward	1	100
Groningen	2.881	23		Dokkum	1	100
Haren	56	50,9		Franeker	19	63,2
Hoogezand	89	18,2		Harlingen	45	4,5
Leek	69	23,2		Heerenveen	42	30,8
Muntendam	14	21,4		IJlst	2	100
Nieuwe Pekela	30	43,3		Leeuwarden	604	31,3
Oude Pekela	118	14,5		Leeuwarderadeel	28	40

44 Dit betekent dat voor tweeal gemeenten het percentage overlevenden niet kon worden vastgesteld: Nieuwe Niedorp (met één 'vol'jood) en Beemster (met twee 'vol'joden).

Croes en Tammes

Sappermeer	37	48,6	Lemsterland	3	66,7
Termunten	22	23,8	Ooststellingwerf	4	100
Veendam	107	13,7	Opsterland	18	41,2
Vlagtwedde	115	23,6	Smallerland	22	40,9
Wildervank	122	20,7	Sneek	42	53,7
Winschoten	430	12,1	Tietjerkstradeel	3	66,7
Winsum	14	14,3	Weststellingwerf	5	80
			Wymbritseradeel	1	100
Drenthe	2.498	20			
Assen	427	12,9	Overijssel	4.385	43,3
Beilen	57	24,6	Almelo	399	42,9
Borger	14	0	Ambt Delden	3	100
Coevorden	143	14	Avereest	45	20
Dalen	16	18,8	Bathmen	10	0
Eelde	1	100	Blokzijl	8	37,5
Emmen	177	25,7	Borne	95	33,7
Gieten	23	4,3	Dalfsen	6	100
Hoogeveen	208	33,5	Den Ham	7	28,6
Meppel	250	22	Denekamp	53	28,3
Odoorn	12	50	Deventer	587	41,7
Roden	12	8,3	Diepenheim	11	9,1
Rolde	12	8,3	Diepenveen	11	54,5
Ruinen	11	9,1	Enschede	1.264	52,1
Smilde	13	15,4	Goor	32	62,5
Wijk, de	2	50	Haaksbergen	55	66,7
Zuidlaren	17	17,6	Hardenberg	38	13,2
Zweelo	2	0	Hasselt	11	36,4
			Heino	1	100
Noord-Brabant	2.281	48,1	Hellendoorn	22	45,5
Bergen op Zoom	44	65,9	Hengelo	312	50,3
Boxmeer	17	17,6	Holtén	52	36,5
Breda	197	50	Kampen	39	23,1
Oss	354	31,4	Lossen	20	92,3

Tilburg	326	63,9		Markelo	11	0
Veghel	24	33,3		Oldenzaal	66	16,9
				Olst	7	85,7
Gelderland	6.642	38,9		Ommen	54	35,2
Aalten	78	59		Ootmarsum	11	9,1
Arnhem	1.810	41,6		Raalte	43	14,3
Bergh	35	37,1		Rijssen	114	14,9
Dinxperloo	82	50,6		Stad Delden	33	44,8
Ede	83	65,4		Staphorst	4	50
Hengelo	41	41,5		Steenwijk	93	54,9
Hummelo en Keppel	39	29,4		Steenwijkerwold	2	50
Nijkerk	59	27,1		Tubbergen	3	100
Nijmegen	523	28,9		Vollenhove	3	66,7
Rheden	90	70,9		Vriezenveen	19	73,7
Tiel	54	71,2		Weerselo	15	93,3
Winterswijk	260	19,4		Wierden	49	46,9
Wisch	68	68,8		Wijhe	4	100
Zutphen	492	28,5		Zwartsluis	12	16,7
				Zwolle	658	35,4
Limburg	1.441	48,8		Zwollerkerkspel	10	30
Beek	23	66,7				
Eygelshoven	8	25		Utrecht	3.802	51,1
Geleen	55	36,4		Abcoude	17	41,2
Gennep	45	37,8		Achttienhoven	14	42,9
Heel en Panheel	1	100		Amerongen	3	66,7
Heer	31	19,4		Amersfoort	633	50
Heerlen	124	52		Baarn	119	61,3
Heythuijsen	1	0		Breukelen	4	75
Kerkrade	47	53,3		Bunschoten	1	0
Maastricht	418	49,5		De Bilt	216	51,9
Melick en Herkenbosch	2	0		Doorn	71	44,3
Nieuwenhagen	11	90,9		Driebergen-Rijsenburg	95	60,6
Oirsbeek	3	100		Eemnes	1	100

Croes en Tammes

Roermond	110	45,4		Houten	2	50
Vaals	49	44,9		Jutphaas	52	36,5
Venlo	145	55,6		Leersum	1	100
Weert	1	100		Loenersloot	1	100
				Loosdrecht	88	75,6
Zeeland	174	55,8		Maarn	12	100
Goes	8	71,4		Maarsse	4	75
Kapelle	11	100		Maarsseveen	3	0
Middelburg	72	55,6		Maartensdijk	184	63,4
Terneuzen	12	33,3		Mijdrecht	3	0
Vlissingen	38	45,9		Montfoort	3	100
Wolphaartsdijk	1	100		Oudenrijn	3	66,7
				Rhenen	10	70
Noord-Holland	87.566	26,6		Soest	73	59,4
Aalsmeer	2	50		Tienhoven	4	100
Alkmaar	187	35,7		Utrecht	1.908	45,9
Amsterdam	77.252	25,3		Veenendaal	22	61,9
Andijk	3	100		Veldhuizen	7	0
Anna-Pauwlowna	1	100		Vinkeveen en Waverveen	1	100
Assendelft	7	100		Vleuten	1	0
Bennebroek	11	27,3		Westbroek	16	50
Bergen	27	61,5		Woudenberg	1	100
Beverwijk	48	46,8		Zeist/Den Dolder	229	67
Blaricum	120	68,1		Zuilen	68	55,9
Bovenkarspel	2	50				
Broek in Waterland	5	100		Zuid-Holland	25.648	32,4
Castricum	34	79,4		Alblasserdam	7	71,4
Den Helder	119	66		Alkemade	7	100
Diemen	68	66,7		Alphen aan de Rijn	75	26,7
Edam	26	30,8		Ameide	2	0
Egmond aan Zee	3	100		Asperen	1	100
Egmond Binnen	1	100		Bergschenhoek	5	100

Enkhuizen	38	76,3		Bodegraven	24	37,5
Graft	3	100		Boskoop	10	70
's-Graveland	3	100		Brielle	22	27,3
Grootebroek	1	100		Delft	148	54,4
Haarlem	1.202	46,4		Dirksland	9	22,2
Haarlemmerliede-Spaarnwoude	13	41,7		Dordrecht	297	38,9
Haarlemmermeer	48	77,1		Gorinchem	106	35,8
Heemstede	210	62,6		Gouda	199	38,9
Heerhugowaard	5	100		's-Gravendeel	1	100
Heiloo	21	66,7		's-Gravenhage	13.829	35,4
Hoogkarspel	5	100		Hardinxveld	4	0
Hoogwoud	10	50		Heenvliet	3	0
Hoorn	34	62,5		Hellevoetsluis	2	50
Huizen	68	54,4		Hillegom	2	50
Koog-aan-de-Zaan	29	50		Krimpen aan den IJssel	4	25
Kortenhoef	2	50		Leerdam	5	60
Krommenie	4	75		Leiden	367	51,1
Landsmeer	6	33,3		Maassluis	7	28,6
Langedijk	3	66,7		Middelharnis	37	25
Medemblik	7	42,9		Monster	5	0
Monnickendam	21	23,8		Moordrecht	4	0
Muiden	19	89,5		Naaldwijk	5	20
Naarden	499	55,5		Nieuwerkerk aan den IJssel	4	25
Nieuwer-Amstel	349	56,5		Nieuwkoop	4	75
Obdam	3	100		Nieuwveen	4	25
Oostzaan	16	46,7		Noordwijk	27	38,5
Ouder-Amstel	71	46,5		Numansdorp	3	0
Purmerend	7	28,6		Oestgeest	47	71,7
Schagen	15	53,3		Oostvoorne	6	0
Schermerhorn	5	100		Oud-Beijerland	37	31,4
Schoorl	6	66,7		Ouddorp	1	0

Croes en Tammes

Sint Maarten	1	100		Oude Tonge	7	14,3
Terschelling	3	33,3		Pijnacker	19	78,9
Texel	11	100		Poortugaal	29	96,6
Uitgeest	9	66,7		Reeuwijk	7	42,9
Uithoorn	15	53,3		Ridderkerk	5	40
Urk	3	0		Rotterdam	8.368	23,6
Ursem	1	100		Sassenheim	5	100
Velsen	121	51,7		Schelluinen	1	100
Weesp	65	20		Schiedam	200	33,5
Westwoud	1	100		Schoonhoven	15	64,3
Westzaan	1	100		Schoonrewoerd	1	0
Wieringerwaard	4	100		Slidrecht	20	10
Winkel	1	100		Sommelsdijk	10	10
Wormer	1	100		Spijkenisse	5	0
Wormerveer	29	34,5		Stolwijk	1	0
Zaandijk	12	83,3		Strijen	20	25
Zandvoort	506	44,4		Ter Aar	3	66,7
Zuid- en Noordschermer	1	100		Vianen	3	33,3
				Vlaardingen	24	45,8
				Voorburg	370	56,8
				Voorhout	3	100
				Voorschoten	14	50
				Waalwijk	25	68
				Waddinxveen	15	46,7
				Warmond	1	0
				Wassenaar	120	65,8
				Woerden	41	65,9
				Zuidland	9	0

Tabel 2: Provincies, gemeenten, aantal joden en percentage overlevenden (N=126.619). Voor de plaatsen is het aantal joden op de registratielijsten gebruikt (met uitzondering van Haarlem en Rotterdam), voor de provincies het aantal dat de Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters er op 1 oktober 1941 telde. Zie M. Croes & P. Tammes, 'Gif laten wij niet voortbestaan'. Een onderzoek naar de overlevingskansen van joden in de Nederlandse gemeenten, 1940-1945 (Amsterdam 2004) 572-577.

Landelijk gemiddelde

Om het gemiddelde sterftepercentage voor alle joden van de 306 gemeenten te bepalen, dient het percentage overlevenden in een gemeente gewogen te worden naar het aantal 'vol'joodse inwoners. In een ongewogen analyse zou bijvoorbeeld Amsterdam net als alle andere gemeenten slechts één keer meetellen terwijl 57 procent van de joodse inwoners van Nederland hier woonde. Hier worden de gemeenten daarom gewogen naar het aantal 'vol'joden dat op de lijst stond vermeld. Voor een aantal gemeenten is op deze regel een uitzondering toegepast. De registratielijsten van Rotterdam en Haarlem waren niet volledig – daarom zijn deze gemeenten gewogen naar het aantal 'vol'joodse inwoners op 1 oktober 1941. Het op deze wijze berekende landelijke gemiddelde percentage overlevenden bedraagt 29,6 procent en heeft betrekking op de 126.619 joden die op de registratielijsten staan vermeld.

Hirschfeld⁴⁵ heeft op basis van publicaties van het Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis becijferd dat het percentage overlevenden in Nederland 27,1 procent heeft bedragen. Het verschil met het door ons berekende percentage is gering: over het geheel genomen ligt het percentage joden dat de oorlog overleefde 2,5 procent lager dan de 29,6 procent die wij hebben berekend. Hoogstwaarschijnlijk is dit verschil niet veroorzaakt door het feit dat we voor 210 gemeenten geen lijst hebben teruggevonden. Er bestaat voorsnag in ieder geval geen aanwijzing dat de 11.078 joden van wie we geen gegevens hebben een veel lagere overlevingskans hadden en daarmee dit verschil zouden kunnen verklaren. Zelfs al zouden alle 11.078 joden zijn omgekomen, wat heel onwaarschijnlijk is, dan blijft van de oorspronkelijk 2,5 procent nog steeds 0,1 procent niet verklaard. De oorzaken van het verschil zullen waarschijnlijk moeten worden gezocht in fouten in *In Memoriam*, fouten op de registratielijsten en fouten die bij het invoeren van deze registratielijsten zijn gemaakt. Zoals gezegd: koppelingen die ten onrechte niet plaatsvinden, leiden tot een overschatting van het percentage overlevenden. Daarbij komt dat wij zijn uitgegaan van de geregistreerde joodse bevolking in een gemeente terwijl Hirschfeld zich baseert op de aantallen joden die uit Westerbork werden gedeporteerd en de aantallen die na de oorlog terugkeerden. De joden die tussen de momenten van registratie en van deportatie zijn overleden, staan bij ons ten onrechte als 'overleefd' geregistreerd terwijl zij bij Hirschfeld buiten de berekening vallen. Er zijn voorsnag echter geen gronden om aan te nemen dat deze fouten niet gelijk over de gemeenten zijn

45 Hirschfeld, 'Nederlande' 165.

verspreid. Dit betekent dat de percentages zoals weergegeven in tabel 2 zeer dicht bij de werkelijke cijfers zullen liggen.

Variatie in overlevingskansen

Tabel 2 maakt duidelijk dat er tussen gemeenten onderling grote verschillen bestonden in het percentage overlevenden. Historici die zich bezighouden met de vraag hoe het hoge percentage slachtoffers onder de joden uit Nederland kan worden verklaard,⁴⁶ zullen hiermee rekening moeten houden. Algemene verklaringen als de nauwgezet van de registratie van de joden, de medewerking van de Nederlandse ambtenarij c.q. de Nederlandse politie of de gezagsgetrouwheid van de Nederlanders (waaronder de joden)⁴⁷ volstaan niet meer – zouden zij geldig zijn, dan zou het percentage overlevenden niet (zo sterk) variëren. De verklaring voor het lage percentage joden uit Nederland dat de Duitse bezetting overleefde, zal daarmee elders moeten worden gezocht en zich in de eerste plaats moeten richten op de geringe overlevingskans van de in grote concentraties levende joden in het westen van het land. Waarom waren de Duisters in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam zo ‘succesvol’?

Een belangrijke, vooralsnog onvoldoende onderzochte mogelijke reden was de intensiteit waarmee op ondergedoken joden werd gejaagd. Hoe ‘succesvol’ de jacht op ondergedoken was, hebben we niet precies kunnen achterhalen, maar er zijn wel minimumaantallen te geven. Uitgaande van tot voor kort ongebruikt materiaal uit het archief van het kamp Westerbork⁴⁸ kan worden geconcludeerd dat *tenminste* ongeveer 28.000 joden hebben getracht onder te duiken en dat van hen er *tenminste* bijna 12.000 werden gearresteerd. Deze cijfers zijn gebaseerd op de Duitse administratie van de in Westerbork arriverende ‘strafgevallenen’, joden die zich strafbaar hadden gemaakt door bijvoorbeeld onder te duiken. Aangezien deze administratie onvolledig was, gaat het hier hoogstwaarschijnlijk om een onderschatting van het aantal gearresteerde joden. Dat betekent dat er meer joden dan de genoemde 28.000

46 P. Griffioen en R. Zeller, ‘Jodenvervolging in Nederland en België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Een vergelijkende analyse.’ in: G. Aalders, N. Barnouw, M. Berman e.a. ed., *Oorlogsdocumentatie* ’40-’45. *Achtste jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Zutphen 1997) 10-63.

47 Blom, ‘De vervolging van de joden in Nederland in internationaal vergelijkend perspectief.’

48 Het Nederlandse Rode Kruis, Informatiebureau, archief Westerbork. Zie Croes en Tammes, ‘Gif’, 174-196.

ondergedoken zijn geweest. Aangezien het aantal joden dat als onderduiker de oorlog overleefde vrij goed bekend is (16.100), moet dit tevens betekenen dat veel meer joden als gearresteerde onderduiker slachtoffer van de vervolging zijn geworden dan tot voor kort werd aangenomen.⁴⁹

Om de kwestie van de lage overlevingskans van de joden in Nederland afdoende te beantwoorden, zal nog meer onderzoek nodig zijn. Dit onderzoek zal landenvergelijkend van aard moeten zijn. In tegenstelling tot het onderzoek dat nu veelal wordt gedaan, zal het echter tevens rekening moeten houden met de lokale variatie in zowel de overlevingskansen van joden als de factoren die op de lokale variatie in overlevingskansen van invloed waren.⁵⁰ Dit om te voorkomen dat verklaringen worden gezocht in verschillen tussen landen terwijl ze in wezen zijn terug te voeren op verschillen tussen gemeenten.

Afsluitend: ontbrekende gemeenten

Zoals gezegd is de lijst van gemeenten niet volledig. Het is echter niet uit te sluiten dat registratielijsten alsnog worden teruggevonden of dat op basis van het oorspronkelijke bevolkingsregister alsnog tot een reconstructie van de voormalige joodse gemeenschap kan worden gekomen. Om het invullen van de 'witte plekken' te stimuleren, geven we hieronder per provincie de namen van de in tabel 2 ontbrekende gemeenten waarin op 1 oktober 1941 'vol' joden woonachtig waren. Het achterhalen van de gegevens voor deze gemeenten is van belang. Niet alleen voor de wetenschap, maar ook omdat ze dienen ter nagedachtenis aan de uitgeroeide joodse gemeenschappen in Nederland.

Groningen	Friesland	Gelderland
Aduard	Bildt (het) (St. Annaparochie)	Ammerzoden
Appingedam	Idaarderadeel (Grouw)	Angerlo
Beerta	Schiermonnikoog	Apeldoorn
Bellingwolde		Barneveld
Eenrum	Drenthe	Beesd
Finsterwolde	Dwingeloo	Borculo
Grijskerk	Gasselte	Brummen
Hoogkerk	Havelte	Buurmalsen

49 Houwink ten Cate, 'Mangelnde Solidarität', 125 berekende dat maximaal 22.400 joden onderdoken.

50 Zie Croes en Tammes, 'Gif', passim.

Leens	Norg	Culemborg
Loppersum	Sleen	Deil
Middelstum	Vledder	Dodewaard
Midwolda	Vries	Doesburg
Nieuwe Schans	Westerbork	Doetinchem
Nieuwolda		Doornspijk
Noordbroek	Limburg	Echteld
Noorddijk	Amby	Eibergen
Onstwedde	Amstenrade	Elburg
Scheemda	Arcen en Velden	Elst
Slochteren	Borgharen	Epe
Ten Boer	Brunssum	Ermelo
Uithuizen	Echt	Gendringen
Uithuizermeeden	Eijsden	Gorssel
Ulrum	Grevembicht	Groenlo
Usquert	Gronsveld	Groesbeek
Warffum	Gulpen	Harderwijk
Wedde	Hoensbroek	Hattum
't Zandt	Klimmen	Heerde
Zuidbroek	Limbricht	Herwen en Aerd
Zuidhorn	Maasniel	Herwijnen
	Meerssen	Laren
Noord-Brabant	Merkelbeek	Lienden
Berkel-Enschot	Mook en Middelaar	Lochem
Berlicum en Middelrode	Nuth	Neede
Best	Obbicht en Papenhoven	Ophemert
Boxtel	Ottersum	Poederroijen
Cuijk en St. Agatha	Schaesberg	Putten
Dongen	Schimmert	Renkum
Drunen	Schinnen	Rossum
Eersel	Sittard	Ruurlo
Eindhoven	Stein	Steenderen
Etten	Susteren	Ubbergen
Geertruidenberg	Ubach over Worms	Valburg
Geffen	Urmond	Voorts
Ginneken en Bavel	Valkenburg-houthem	Vorden
Goirle	Venray	Wadenhoijen

Grave	Voerendaal	Wageningen
Helmond		Wamel
Helvoirt	Zeeland	Warnsveld
's-Hertogenbosch	Axel	Wehl
Heusden	Burgh	Zaltbommel
Oeffelt	Haamstede	Zelhem
Oisterwijk	Heinkenszand	Zevenaar
Oosterhout	Hulst	
Princenhage	Koudekerke	Zuid-Holland
Roosendaal en Nispen	Kruiningen	Barendrecht
Rosmalen	Oost- en West-Souburg	Capelle aan den IJssel
Sprang-Capelle	Serooskerke (walcheren)	De Lier
St. Michielsgestel	St. Laurens	Hillegersberg
Stiphout	Veere	IJsselmonde
Uden	Zierikzee	Katwijk
Udenhout		Kethel en Spaland
Veldhoven	Noord-Holland	Koudekerk aan den Rijn
Vlijmen	Barsingerhorn	Leiderdorp
Vught	(Beemster)	Leidschendam
Waalre	Bloemendaal	Leimuider
Waspik	Bussum	Maasdam
Werkendam	Heemskerk	Nieuwpoort
Woudrichem en Oudendijk	Hilversum	Oudewater
Zevenbergen	Laren	Overschie
Zwaluwe (Hooge en Lage)	Noord-Scharwoude	Rijswijk
	Oudorp	Schiebroek
Utrecht	Weesperkarspel	Valkenburg
Hoogland	Wervershoof	Vlaardinger-Ambacht
Kamerik	Wieringermeer	Zoetermeer
Ruwiël	Zaandam	

Tabel 3: ontbrekende gemeenten met joodse inwoners op 1-10-1941